

ազգրին վրայէն Պիշֆ գրանցելէ հրատարակութիւն մ'ընած է այս անուամբ: Das alte Recht der Armenier in Lemberg, Wien, 1862. Իրեն պարտական ենք, — որովհետեւ Լաւորդձազդէնի հարողգածներն պակասուոր են, — համեմատական իրաւագիտութեան համար այս անգին յիշատակարանն. յիշատակարան մը որ մեր աչաց օտըն լուսաւոր կը զնէ, թէ ինչպէս հայ իրաւանց ձեռքը արեւելեան բան մը յԱրեւմտաւ զըրացաւ, արեւելեան բան մը որ դարաւոր երկար պատեցաղմներէ ետեւ արեւմտեան իրաւանց տեղի տուաւ:

Լատին քնագիրն 1601ին լեհերէն թարգմանեցաւ, եւ այս լեհերէն թարգմանութեան ձեռագիրներն ի կալիցիա եւ ի Ռուսիան լեհաստան տարածուած են:

Սյոյստինայն կը ցուցնէ իրաւանց զբքին մեծ նշանակութիւնը, որ անկէ ի վեր պէտք էր առաւել եւս իրաւագիտական նկատողութեան նիւթ եղած ըլլաւ:

Դաեւ այլ յեանազգին վէճեր լեհ թագաւորաց զաւորեան հայոց իրաւարանութեամբ. այսպէս ի մանաւորի Սիկիլիոնէս Սեդուտտի 1563ին տուած պատրաստին: «Ուրիշ ամէն զործոց եւ ինչ գործ մէջ՝ բայց ի վերիւնիցս չըրս կետերէ, Լաւորդձազդէն պատարանի ըրաղաքին եւ Աւանգանիստ չայոց պարտական են երեւալ, եւ ամէն ամբաստանողը չայոց իրաւանց բանցն եւ տարմադրութեանց համովմա պիտի արարանան եւ պիտի պարտաւորին» (Bischoff, p. 7). Յասին 1616 կարգադրութիւն մը հրատարակեցաւ, որով հայ Աւանգանիս հայ հասարակութեան վրայունեցած հրապարկագրական իրաւունքներն հաստատուեցան: Լատիզալ Գիւն 1634ին տուած վէճին հայ իրաւաբանութիւնն հաստատեց, նորպէս նաեւ Յովհաննէ Գի որդւոյն 1686ին եւ 1692ին: 1686ին վճռոյն մէջ կ'ըսուէր, թէ Լայոց ատեանը՝ ըստ իր վճռոյն եւ ըստ հայ յօդուանոց դատուի» (Bischoff, p. 144.)

Սախայն հայ հասարակութեան մէջ ալ ծանր վէճեր ծագած էին, եւ հայ եպիսկոպոսին վրայ եղած կռիւն ժիւ դարուն տաւջին կիսուն՝ երկիւղալի սկսաւ երեւալ: Լայ հասարակութիւնն վերստին շունչ առաւ, եւ Ա. քաղաքի 1736ին հաստատեց իրենց ազատութիւններն, — մինչեւ որ նոր կարգադրութիւն մը իրաւանց անձնականութեան եւ չայոց առանձնաշնորհութեան հետ իրն ալ վերցուն մէկտեղէն, որով նաեւ Լեմպերկի իրաւունքն պատմութեան անցաւ:

Սախայն Լեմպերկի իրաւունքն ժժ դարուն

¹ Սիշ, S. 6, եւ Österreich. Blättern f. Literat. 1857. Nr. 33 S. 257.

² Նովորէ կամարդանոց դատաստանի եւ դործագրութեան վրայ արտաւ որդւոյն Թերով, որ լեհ թարգմանութեան մը մէջ կը գտնուի, Bischoff, Österreich. Blätter, S. 258:

³ Bischoff, Urkunden Nr. 86.

⁴ Սյոյ չըրս կետերն հառ առանկին կը բացաքարտին եւ վաւերական մեկնութեամբ կը միմուին:

⁵ Bischoff, Urkunden Nr. 54.

⁶ Bischoff, Urkunden Nr. 55.

⁷ Bischoff, Urkunden Nr. 65 (p. 143 f.), Nr. 67.

⁸ Bischoff, Österreich. Blätter S. 259.

⁹ Bischoff, Österreich. Blätter S. 530.

ծնունդը չէր, եւ ոչ գիւտ Լեհահայոց: Ըստք իրենց հայրենիքին բերած էին գայն. 1184 ին գրուած հայկական իրաւանց զբքէն հանուած էր, այն է՝ Միխիթարայ Գօշի Դատաստանագրէն:

(Հարսնախիւն):

ԱՐՈՒԾՍՏԵՐԻՆ

ԱՐՈՒԾՍՏԱԿԱՆ

ՄԱՐԿԱՐԵՐԻՆ

ՈՐԴԻ ՏՈՐԱԿԱՆԻ ՄԱՐԿԱՐԵՐԻՆ ՄԵՆ

ԳԼԻՒԻ ՓԳ.

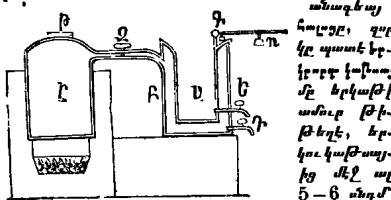
Միմա սպիտակացընէնրս ճորագոյն եղանակը:

(Հարսնախիւն):

Մ'ոն սպիտակացընէնրս յիշալ հին՝ բայց սովորական եղանակներէն դատ, որոնք երկայն ժամանակի կարօտ եւ այլեւայլ վնասոց ենթակայ են, նորագոյն ժամանակա հնարուած է արուեստական կերպով սպիտակացընէն՝ զլրրով եւ այլ քիմիական միջոցներով, մեծաւ մասամբ ջրաշրջւոյ՝ հետ ի միախին: Սյոյ կերպով սպիտակացընէնը համար յայտնի է որ նախ մամբ լաւ մաքրելու է, ժապուել նեղու եւ վերջինիցս կերպով արեւուն մէջ զնեղու է՝ յաճախ փոքրիկ ցնցով թրջելով: Դաս զի մամբ ասով վերջին աստիճանի գեղեցիկ եւ փայլուն սպիտակ տեսք կ'առնու:

Մամբ մաքրելու եղանակին վրայ վերը խօսեցանք. հառ կը զնեղու մամ սպիտակացընէնը նորագոյն մէկ եղանակին: Եւ որպէս զի ասիկայ գիւրաւ մընաւոր՝ ներկայացընէնը պատկերաւ:

Պատ. 5 ին մէջ Ա. կը ցուցնէ պղնձի՝ ներքուստ լաւ անագեալ, կամ լաւագոյն եւս՝ ամբողջ

Պատ. 5.

անագեալ, զոր հաւաքելու էր պատեւելու խորտիւն մը երկարայն ամբար թիւթեղ, երկու կողմիցայն ից մէջ ալ 5-6 սնդգ մ. պարագա աւ. Լեղեմ մը կայ, նաեւ յատկերի կողմն: Պատկերին մէջ այս երկրորդ կամեան կը ցուցնէ Բը: Երկրորդ կամային շրթանց վրայ՝ որ անագեայ հայոցին փայած ըլլալով՝ պարագա անկողայեւ կը փակէ, կայ օգտնուելու քոնով մը՝ Գով նշանակուած, հանգերմ

¹ Զրաղոգոյն աղեցնել թիւնը գիւտաորարք իւր թերմութեան աստիճանին բարձրութեան (— իւրեք 80° Բ. տաքնային սուտ. կը սկսի շրջանաւոր, —) վրայ է կայացեալ լաւ մամին, եւ ըստ մամին ճշման վրայ զոր վիճէ իւր քանակն որոյց վրայ, եւ ըստ մամին նաեւ ըստ արարած անագեայ վրայ, որով հայած նիւթին մէջ լաւ կը թափանցէ եւ կը լըծէ:

իւր շարժական և ծանրորոյն: Ձ իւրաքանչիւր անջրպետը կը մնայ ընէ Է շրջափոխութեան հետ: Երկրորդ կաթնային յատակն տեսնուած Գ ծորակն անջրպետին մէջ կազմուած ջուրն պարզելու համար է, իսկ Ե ծորակն՝ որ կը տեսնուի հայտնին յատակին, հալած մանն տանելու կը ծառայէ:

Մոմն վերայիշեալ եղանակաւ մաքրուելէն ետեւ՝ կը սփռուի սպիտակացուի: Մոմը կտոր կտոր կը նետուի Ա հարկին մէջ, եւ ամեն մէկ 25 քի. մոմին վրայ տանգրատիկ քանակութեամբ ծծմբոյ թթուով խառն ջուր կը լեցուի, ուստի 250 քի. եւ այնուհետեւ Է շրջայ կաթնային տակ՝ մէջն 3/4 ջուր լեցնելէն ետեւ, կրակը կը վառուի: Երգայ կաթնային մէջ ջուրն եւսայու սկսելուն պէս՝ ելած ջրդին Ձ խողովակէն կ'անցնի պարզապ անջրպետին՝ եւ Ա հարկին մէջ խառնուողը տաքցնելով՝ մոմը կը սկսի հալիլ: Երբ մոմը հալել սկսի՝ պէտք է անշուշտ խառնելով՝ տանն տանն քլորակի (chlorure de chaux) լուծուած (1 մաս քլորակի, 12 մաս ջրով) աւելցնել հարկին մէջ՝ այնչափ տանն, մինչեւ որ մոմի խառնուրդէն դուրս մ'առնենով պաղեցունելու ըլլայ՝ մանն անգոյն ըլլայ: Այն տանն թող կը տրուի որ անգոյն մանն հարկին մէջ պաղէ եւ սառնելէն ետեւ մէկիկ կ'անտիւնի: խառնուրդի մնացորդն հարկէն հեռացնելէն ետեւ՝ զարմեալ նոյն կերպով ծծմբոյ թթուով խառն ջրով կը հալեցուի, պաղելէն ետեւ տաք ջրով կը լուացուի, կը շրջուի, երրորդ անգամ կը հալեցուի, ժապաւնածեւ կը թափուի, եւ քանի մ'որ արեւու տակ քնելէն ետեւ՝ կը հալեցուի եւ կաղապարներու մէջ կը թափուի:

Սոկէ զտու կան ուրիշ երկու երեք նորագոյն եղանակներ մանն ազդեցութեան, որ տեղ տեղ աւելի կը գործածուին: Անոց տարբերութիւնը միայն յայնմ է՝ որ ուրիշ քիմիական բաղադրութիւններ կը գործածեն, սակայն արդեանց կողմանէ նոր առաւելութիւն մը չունին:

ՖԼՈՐԻ ՓԻ.

Մեղրամոմն նրազին պատրոյդը:

Տան կամ եկեղեցւոյ գործածութեան սահմանեալ ընտիր մոմն ծրագնելու եւ գաղարամոմուր (bougie filée, փէլ) գաղարքէ կը շինուի միայն աղին եւ մաքուր զուտ բամբակեայ գերաններ, զոր ձեռք բերել հնչյւր շատ դիւրին է՝ մանկու մեքենաներ գտնուելէն ետեւ: Այս այս տակիլ ստանկան՝ ու սպիտակացեալ բամբակ գերան կը գործածուի, ինչու որ ստոր մաքմուկներն աւելի կը դիմանան վառած մոմին ջնտնութեան, քան թէ ուրիշ սովորական տեսակներն:

Միջակ մեծութեամբ ծրագնելու պատրոյդն կէս բամբակեայ եւ կէս կտուր կամ կանեփի գերանէ կ'ըլլայ, իսկ եկեղեցւոյ մեծ մոմերու պատրոյդն կ'ըլլայ ամբողջ կտուր կամ կանեփի գերանէ: Աման թէ թէ միջակ մեծ եւ թէ շատ մեծ ման ծրագներն՝ — ինչպէս կը շինուին, որոնց համար պատրոյդներն շատ տարբեր ըլլաւն են: որ կարենան դիմանալ թէ մանն ծանրութեան եւ թէ այլեւայլ գործնողութեանց

որ կ'ըլլան այս եղանակաւ ծրագ շինելու ժամանակ. որ ընդ հասաւան մոմը կըս թափելով շինուած փոքր ծրագներն՝ չի պահանջուիլ այնչափ ամուր պատրոյդ: Յայտնի է ուրեմն որ կտուր կամ կանեփի գերանին քանակութիւնն ծրագին մեծութեան համեմատ քիչ կամ շատ բլայու է:

Ամեն տեսակ ծրագ պատրոյդն ընդհանրապէս պէտք չէ շատ թոյլ եւ ոչ ալ ընդ հակառակն շատ պիղի եւ սեղմ ըլլալ. պէտք է մաքուր բլայ եւ հանդից չունենալ, եւ համեմատութեամբ ծարպէ ծրագաց՝ շատ աւելի տկար ըլլալու է, վասն զի մոմի լոյսն ասով աւելի պայծառ եւ կենդանի կ'ըլլայ քան ծարպիկը:

Եթէ մանն ընտիր չէ կամ ծարպիկաւորն է եւ հետեւաբար չիւրաքանչիւր, պէտք է պատրոյդն ալ համեմատաբար հաստ ըլլալ: Հիւսուած պատրոյդն մոմի այնչափ յարմար չէ որպէս չհիւսուածն. վասն զի հիւսուածն մաշակամոմութեան արդէլ կ'ըլլայ, որով պատրոյդը չի կրնար մոմը լաւ ծծել եւ հետեւաբար լոյսն ալ տկար կ'ըլլայ: Եթէ հաստ պատրոյդը դուրս աւելի մանն սպաւելու համար, լոյսը պայծառ չ'ըլլար, բոլոր մեծագեղ կը բարձրանայ եւ շատ կը ծխէ: Ատոր առջեւ տեսնուի, ինչպէս նաեւ պատուրդին այն յատկութիւնը տալու համար՝ որ մոմին հետ սպաւոր եւ ծայրն ստեղծ կարել հարկ չ'ըլլայ, այլեւայլ միջոցներ կը գործածուին, որոնց վրայ քիչ մ'ետեք:

Պատրոյդ չենելու համար բամբակի, ինչպէս նաեւ կտուր կամ կանեփի գերանայ կրկին կ'ըլլորուի եւ կծիկ կը շինելով կը դուրս մաղի մը մէջ, որուն յատակն ձիւր ձարէ հիւսուած կ'ըլլայ, որպէս զի գերանը չըզկտի, եւ թէժ փոշի ունի՝ մաղէն անցնի ձգողին մէջ: Մէկ մաղին մէջ կը դուրս մէկ կծիկ, եթէ պատրոյդն 32 գերանին հաստութիւն պիտի ունենայ, եւ որովհետեւ՝ ինչպէս բոլոր գերանայ կրկին ոլորուած է, յայտնի է որ այս 8 կծիկն հաւասար է 16 պարզ կծիկի:

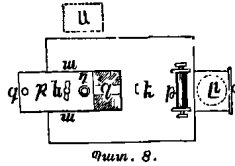
Պատրոյդը կորելու կայ առանձին կաղանծ մը, այսինքն՝ սխալ մը, որուն երեսն տասնական է թիւ 80 մմ. լայն եւ 1 մետր երկայն: Այս սեղանին մէկ կողմը 30—32 Պատ. 6. մմ. 25—26 մմ. լայն՝ ոչ շատ խոր ձգող մը կ'ըլլայ, որուն ետեւի կողմն դուրս երկայն վոյս, ինչպէս Պատ. 6 ին մէջ կ'երեւայ, երկու 30, 30 օղակ կ'ըլլայ եւ մէջն կ'անցնի թ, ք ամուր երկաթի գաւազանին, որուն երկու ծայրերն քանի մը մմ. երկայն կ'ըլլայ. սակայն անոր համար է՝ որ ձգողն տարողը բաղադրու ժամանակ՝ դուրս չ'ընայ: Այս ձգողին մէջ կը դուրս յընկու Շ մաղն գերանին կծիկներով հանդերձ:

Այս ձգողին վրայ սեղանին եղեքաց մաս կ'ըլլայ 4—5 մմ. տրամագծով 25—26 մմ. երկայն: ամուր փայտէ փաւ մը, որուն երկաթի ամուր առանցքն 4 1/2 մմ.

Պատ. 7. Բարձր երկու երկայնի գաւազանիկներու մէջ անցուած կ'ըլլայ, ինչպէս կը ցուցնեն Պատ. 7 ը: Այս գաւան անոր համար է՝ որ ձգողին մէջն գերաններն պատրոյդ չ'ընեն եւ կարելու ժամանակ իրաւու սահի ելէ եւ սեղանին եղեքաց շեփուելով չ'ուռնի եւ չըզկտի:

Իսկ ձգողին ձիւղ դիմացը սեղանին մէջտեղը 70 սմ. երկայն եւ 15 սմ. լայն փորձասփռ մը կ'ըլլայ, ինչպէս Պատ.

ճախն ձեռնարը: Այս տարիտակին վրայ կանգնուած կ'ըլլայ 25 սմ. բարձր $1\frac{1}{2}$ մ. արտադրով երկաթի յաւ մը, զոր կը ցուցնեն զ գիրը, եւ ասոր քովն անմիջապէս եւ ծնշիչ պտտողին, որ կը գործածուի թ տարիտակին պնդելու, եւ հետեւաբար զ երկաթի ձողն ուղղուած տեղն կ'ընդնելու: Համար, պատրուգին ունենալու երկայնութեան կամ կարճութեան հասնեալու: Իւ որպէս զի Ե ծնշիչ պտտուակն հաստատուն կենայ թ տարիտակին տակ երկայնութեան զ խորունկն գիծ մը կայ: Վերջապէս սեղանին մէջտեղին անմիջապէս թ տարիտակին ետքը, հ ուղղածիդ քանակը փայ, որուն բերանն Ա գործաւորին դարձած է:

(Հարանային)

ԲԵՐՈՅԵՐԵՆ

ՈՍԱԶ ՈՒ ԾԵՓՈՅ

ՎԵՐՋԻՆ ԺՈՐՈՆՈՆԵՐԵՆ ՎԵՐՋ ԲԵ

1. Երկուսի ողորդողը:

“Կայց այս ինչ խորաւորութիւն ճամբայ է, Տեր, երբեք կարգաւորեալ մարդ մ'այս ճամբէն չէի անջններդ, բաւ ուղեկցին մ'ուղեկցին իւր խրատով ու յաման ջրին քիչ մը զուպէլն ետքը: Այս գիւրատեր մարդուն քուսքերուն վրայ քրտանց փայլուն կաթիլներ կը շողային, սակայն որոշ չէնք գիտեր թէ աշխարհութեան, տաքութեան, թէ անմիջական յաւաւը եկած էին: Կամ կարելի է որ այս երեք պատճառներն ալ միանգամայն ազդած ըլլան, վասն զի արդէն Մայիսի սիկդերներն էր եւ գիւրատեր մարդուն քայած ճամբան Գուիդոյ տանող Կուայտերի տարւոյն պողոտան էր:

Թէեւ Եգուատորի կիճան, որ հասարակածէն վար ըլլալով իսկ, բարեխառն կը համարուի, սակայն միայն որոշ պայմաններով կրնայ ըսուիլ այս: Մայիսը է բարձրագագառն մէջ՝ միջով բարեխառն գոտիէն նուազ է ջերմութիւնը. բայց անիկ ձոր է վայր ըլնելով՝ ջերմութիւնն աստիճանաբար կ'աճի եւ մինչեւ արեւագարձի գոյտխառն տապին կը հասնասարք. իսկ զէպ ի վեր ըլնելով՝ արեւոյն տարեր կը տեսնուին, որոնց գագաթնան ձիւներն ամբողջ տարին չեն հայրի:

Մեր ուղեւորներն ստուգիւ տաքութեան կը նշեղնէին: Բայց վտանգն ալ կարելի է որ երկուքն

միմիւր ջրտանց մասնակից եղած ըլլայ. վասն զի ճամբան պնշտի նեղ էր, որ հազիւ երկու կողք քովէ քով կրնային անցնիլ, իսկ եթէ իւրք իրարու հանդիպէին, — որմէ բնաւ երկիւղ չկար, վասն զի գրեթէ միայն ջրին իրեն գրաստ կը գործածուէր, — այն ստեն մեծ գգուութիւն հարկաւոր էր, որ չըլլայ թէ երկուքն մէկը խորտակի, ճամբուն ճիշդ այս մասը սեպակեւ ու ցից լեռան մը կողմէ կ'անցնէր եւ օձաճեն պողոտաներով անոր գագաթներ կը հասնէր: Արեւոյ Մեծ Գարտիշեան լեռնաշղթայից մէկ մասն էր, որ այս ճամբան խաչաձեւ կը կտրէր, որուն հազարաւոր բարձրագիւր ապառաժներէն միայն այս կերպով կրնար մարդ անցնիլ: Երթալով ճամբան գէպ ի լեռն գագաթնէն պնշտի կերպով քայէր մը կ'առնուէր, որ մէկ կողմէ գրեթէ մէկը, սեպակեալ ապառաժ, իսկ մէկալ կողմէ գգուարտեալ անդունդ կը ձեւանար: Աճեթի Ժամանակ լեռն գագաթնէն օդահարած քարերու հերդը մը այս ճամբան կ'ողորդէր, որով անցըր աստիկ վտանգաւոր կ'ըլլար. եւ թէպէտ երբեմն երբեմն այս կարեւոր ճամբան նոր ճամբութիւն կ'ընէին, բայց արեւած նորողութիւնն Եգուատորի տարիտակն եղած հիմնական ու հաստատուն կերպով չէր ըլլար:

Բայց ասէ, բնական է որ սակաւամարդ երկրի մը մէջ բնութեան տարեաց զէմ տրուած պատեարազն ալ մշակեալ բաղնամարդ երկրի մը պատեարազն չի նմանիր. հոն շատ անգամ մարդս իւր երկու ձեռքերն ալ իւր ծոցը դնելու ստիպուած է, իսկ ուր որ շատ մարդ գտնուի վայրերէ՝ բնութեան դրութիւնն զիւրաւ կը անձահարուի: Անոր համար այս ճամբան՝ Եգուատորի մեծ պողոտաներէն չկարծենք. այլ աւելի բնական կերպով շինուած եւ ամեն տեսակ քարերով ծածկուած լայն տաշհետ մըն էր, որուն վրայ ձիավարներ գգուարին եւ վտանգաւոր կ'երեւար:

Մեր ուղեւորներն աւելի մերձուտ նկատենք: Իրենց վարմունքը, կերպարանքն ու զգեստն յայտնի կը ցուցնենէն, թէ բոլորովին զատ սերնդէ են, իսկ անոնցմէ մին տեղացի չէր երեւար:

Այս վերջին գրեթէ յիսուն տարեկան մէկն էր, լայն եւ կարմրագոյն կերպարանք, որ հանգաւոր բնաւորութիւն մ'ունենալու նշան էր: Վար կախուած այտերն, լայն ծնունտ ու մանր ամպուտուն աչուներն՝ համալաւ կերպովը քարեակով ըլլալուն բնաւ տարակոյն չէին թողուր: Կռաւ իւր քիչոյդ մուտ ձեռքերէն եւ գիրութեան միտող բովանդակ մարմինն յայտնի կը վկայէին, որ անոր մէջ բնակող հոգին՝ ասոր հանգաւոր գիրտարիտութիւն խռովէ չէր ուզէր: Վարըներն միմիւրեւոր կայացու գունտով, իսկ կարճամարտը մարդին խառտեալ էին: Կարծեմ միայն այս երկու նշաններն իւր օտարական ըլլալը ցուցնէին բնական կրնային ըլլալ: Բայց ինչպէս ալ ասոր կը վկայէր. վասն զի հազիւ բնկերէնով ասորը տեսալ մը սպաններն խօսիլ եւ մէջ ընդ մտորին գերմաներէնի նմանահայտին բառեր կը խառնէր: Ըստ գաղղկական տարալու միապայման թուելով ամառուան զգեստ մը հագած էր, որուն վրայ շատ մ'ապտեղութեանց թծեր կը նշանաւորուէր, որ յայտնապէս իւր այս ճամբորդութեան հետեւանքն էր, որ քանի մ'որ կը տեսէր եւ օտարա-